

The Role of the Government in Tourism Development with an Emphasis on Economic Policies

Laiya Jalilian¹, Mohammad Taghi Heydari^{2*}, Mohsen Ahadnejad³

¹ Ph.D. student of geography and urban planning, Zanjan University, Iran

² Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Zanjan University, Iran

³ Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Zanjan University, Iran

Abstract: The tourism industry, as one of the most profitable service industries in the world, is the priority of the economic income of many countries. In this article, due to the importance of the key position of the government in the economy and because the government is the main player in the political process of tourism development, the role of its economic policies is examined. In terms of purpose, this research is of applied type, in terms of conducting method, it is of descriptive-analytical type, and in terms of data collection method, it is survey type. The cross-sectional method and interview are used as data collection tools. The sources of information used in this method are theoretical foundations, research background, observations, documents, and in-depth interviews with experienced managers and experts. The statistical population under investigation is all those involved in the field of the tourism industry. The statistical sample interviewed was 30 academic experts, experts in tourism policy and Iran's economy. The sampling method used for the in-depth semi-structured interview with the interviewees was the judgmental purposeful sampling method and the snowball method, and it is carried out until the theoretical saturation stage in the subject of the article. Structural analysis of examining the factor structure between the second-order variables and the first-order variables shows that the second-order variable (tourism development) and the first-order variables (entrepreneurship development and job opportunities, competition between potential areas, government investment in the tourism sector, economic policies of the government in the field of tourism, maximum participation of society and the private sector) have significant causal relationships. In the relationship between the second-order variable (tourism development) and the first-order variable, the government's economic policy in the field of tourism ($B=0.89$) and competition between susceptible regions ($B=0.60$) were identified as the first and last rank respectively. The results show that the government's economic policy component in the field of tourism with a coefficient of 0.89, the component of entrepreneurship development and employment opportunities with a coefficient of 0.88, and the component of government investment in the tourism sector with a coefficient of 0.83 have the greatest impact on the development of tourism in Iran. Furthermore, the component of the maximum participation of the community and the private sector with a coefficient of 0.66, and the component of competition between susceptible areas with a coefficient of 0.60 have the least effect on the promotion and development of tourism.

Key Words: Economic Policies, Government, Tourism, Development Obstacles.

نقش دولت در توسعه گردشگری با تأکید بر سیاست‌های اقتصادی

لایا جلیلیان^۱، محمد تقی حیدری^{۲*}، محسن احد نژاد روشنی^۳

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

۳- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۹

چکیده

صنعت گردشگری به عنوان یکی از سودآورترین صنایع خدماتی جهان، اولویت در آمد اقتصادی در کشورهای بسیاری است. در این مقاله، با توجه به اهمیت جایگاه کلیدی دولت در اقتصاد به دلیل اینکه دولت بازیگر اصلی در فرآیند سیاسی توسعه گردشگری است، نقش سیاست‌های اقتصادی آن بررسی می‌شود. تحقیق حاضر از لحاظ هدف، از نوع کاربردی؛ از لحاظ روش انجام، از نوع توصیفی - تحلیلی و از لحاظ شیوه گردآوری اطلاعات، از نوع پیمایشی و روش مقطعی بوده و از مصاحبه به عنوان ابزار جمع آوری داده‌ها استفاده شده است. منابع اطلاعاتی استفاده شده در این روش، مبانی نظری، پیشینه تحقیق، مشاهدات، مستندات، مصاحبه‌های عمیق با صاحب نظران، مدیران و کارشناسان با تجربه هستند. جامعه آماری بررسی شده شامل تمامی دست‌اندرکاران حوزه صنعت گردشگری است. نمونه آماری مصاحبه شده مشتمل بر ۳۰ نفر از صاحب نظران علمی دانشگاهی و خبرگان در امر سیاست گذاری گردشگری و اقتصاد ایران بوده است. روش‌های نمونه‌گیری استفاده شده برای مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته با افراد مصاحبه شونده، روش نمونه‌گیری هدفمند قضاوتی و روش گلوله‌برفی هستند و تا مرحله اشباع نظری در موضوع مقاله انجام می‌شوند. تحلیل ساختاری بررسی ساختار عاملی بین متغیرهای مرتبه دوم بر متغیرهای مرتبه اول نشان می‌دهد ساختار عاملی بین متغیر مرتبه دوم توسعه گردشگری با متغیرهای مرتبه اول (توسعه کارآفرینی و فرصت‌های شغلی، رقابت بین مناطق مستعد، سرمایه‌گذاری دولت در بخش گردشگری، سیاست گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری، مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی) روابط علی معناداری دارند. در رابطه متغیر مرتبه دوم (توسعه گردشگری) با متغیر مرتبه اول، سیاست گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری ($B=0.89$) و رقابت بین مناطق مستعد ($B=0.60$) به ترتیب، در رتبه نخست و آخر قرار گرفتند. نتایج نشان می‌دهند مؤلفه سیاست گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری با ضریب 0.89 ، مؤلفه توسعه کارآفرینی و فرصت‌های اشتغال با ضریب 0.88 و مؤلفه سرمایه گذاری دولت در بخش گردشگری با ضریب 0.83 بیشترین تأثیر را در توسعه گردشگری در ایران دارند. همچنین مؤلفه مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی با ضریب 0.66 و مؤلفه رقابت بین مناطق مستعد با ضریب 0.60 کمترین تأثیر را در ارتقا و توسعه گردشگری دارند.

واژه‌های کلیدی: سیاست‌های اقتصادی، دولت، گردشگری، موانع توسعه.

* Corresponding Author: Mohammad Taghi Heydari

E-mail address: jalilian@yahoo.com, mt.heydari@znu.ac.ir, ahadnejad@znu.ac.ir

مقدمه

صنعت توریسم گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا است که تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی همچون ایجاد اشتغال، ارزآوری، تعادل منطقه‌ای، بهسازی محیط، کمک به بهسازی زیستگاه‌های حیات وحش، کمک به صلح جهانی، توسعه نواحی دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون‌کوچی جمعیت داشته و همچنین محلی است (نرگسی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۳). از میان شاخص‌های حیاتی و نمادین تمدن‌های قدیم و جدید، گردشگری تنها نمادی است که گستره جغرافیایی آن را مرزهای سیاسی کشورها، تقسیمات اداری، قلمرو و اقتدار قومی تعیین نمی‌کنند (عباسی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳۵). گردشگری، صنعتی هویت‌ساز و هویت‌بخش برای مکان‌ها و فضاهای مختلف است که به واسطه وجود عنصری جاذب شکل می‌گیرد و با فراهم کردن بستر رقابت بین شهرهای گردشگرپذیر، ابزاری مهم برای توسعه محسوب می‌شود. اقتصاد گردشگری در حال حاضر در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است و در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، توجه فزاینده‌ای به آن شده است (پناهی و داداش‌پور مقدم، ۱۳۹۸: ۱۱۲). افزون بر این، بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه نیز از صنعت گردشگری به‌عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند که می‌تواند با برنامه‌ریزی اصولی و مناسب، نقش موثری در توسعه مناطق شهری و در نتیجه، توسعه ملی و تنوع‌بخشی به اقتصاد ملی داشته باشد (حسام‌پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۲). طی نیم‌قرن گذشته، فعالیت‌های گردشگری ابعاد گسترده‌ای یافته‌اند و هر سال بر تعداد مسافرانی که با انگیزه‌های مختلف سفر می‌کنند، افزوده می‌شود (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲). مطابق برآورد سازمان جهانی گردشگری، کل گردشگران دنیا در سال ۱۹۵۰ تقریباً ۲۵ میلیون نفر و در سال ۲۰۰۰ حدود ۷۰۰ میلیون نفر بوده است که این رقم در سال ۲۰۲۰ به حدود ۱/۶ میلیارد نفر رسید؛ این ارقام، نشان‌دهنده رشد ۷ درصدی در یک دوره ۵۰ ساله از ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۰ است؛ بنابراین، با استناد به آمار و گزارش‌های ارائه‌شده می‌توان گفت صنعت گردشگری در حال تبدیل شدن به بزرگترین و پردرآمدترین صنعت در ابعاد جهانی است؛ به طوری که ۱۱ درصد از تولید ناخالص، ۵ درصد از صادرات، ۱۰ درصد از اشتغال و ۵ درصد از سرمایه‌گذاری جهانی را به خود اختصاص داده است (روحانی لشکریانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۶۳).

بسیاری از کشورهای جهان، این صنعت پویا را به‌عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی می‌دانند که دارای پتانسیل‌های لازم برای توسعه پایدار منطقه‌ای است و به‌عنوان یکی از ابزارها و مؤلفه‌های مهم توسعه و کاهش محرومیت به شمار می‌رود (کیانی و ایروانی، ۱۳۹۷: ۸۶). این عوامل باعث شده‌اند دست‌اندرکاران این صنعت، گردشگری را یکی از لوازم «رشد و ارتقای کشور» بدانند؛ اما روشن است که حکومت‌ها و کشورهای مختلف از سفره بزرگ صنعت گردشگری به یک میزان بهره نمی‌برند و حتی کشورهایی مانند کره شمالی، کره جنوبی، ایران و ترکیه که در بسیاری از ویژگی‌ها (جمعیت، موقعیت، وسعت، قدمت تاریخی و ...) وضعیت نسبتاً مشابهی دارند، از نظر میزان بهره‌مندی از گردشگری بسیار متفاوت هستند (پرویزی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷)؛ این تفاوت‌ها ریشه در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها دارند. به نظر نمی‌رسد هیچ‌یک از ابعاد اقتصادی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی، فرهنگی و صنعتی کشور، بدون برنامه‌ریزی و استفاده درست از ظرفیت‌ها و منابع گردشگری هر کشور که نیازمند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی راهبردی و کلان بلندمدت و میان‌مدت است بتوانند در مسیر درست پیشرفت قرار گیرند؛ این بدان معناست که رونق یا رکود صنعت گردشگری به‌خصوص صنعت گردشگری بین‌المللی در هر کشور تا حد بسیاری به نگرش سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان کلان کشور، مقررات و اسناد فرادستی و برنامه‌های توسعه آن کشور بستگی دارد که حدود و ثغور و ابعاد توسعه صنعت گردشگری را در هر کشور مشخص می‌کند (Cao et al., 2022: 11).^۱ براساس گزارش سازمان جهانی گردشگری، ایران رتبه ۱۰ در جاذبه‌های باستانی و تاریخی و نیز رتبه ۵ در جاذبه گردشگری‌های طبیعی دارد؛ اما از لحاظ بهره‌برداری از این منابع در جایگاه مطلوبی قرار نگرفته است؛ زیرا سهم ایران از درآمد گردشگری جهان با وجود رتبه ممتاز خود در جاذبه‌های گردشگری، حتی به یک درصد نمی‌رسد و متأسفانه ایران در چند سال گذشته، به‌علت بی‌توجهی به امر گردشگری و نادیده‌گرفتن آن، درآمد کلانی را از دست داد که از این راه به دست می‌آمد. براساس گزارش‌های یونسکو، کشور ایران با بیش از ۴۰۰۰ جاذبه گردشگری در زمره ۱۰ کشور دارای تمدن باستانی در جهان است که بیشترین جاذبه‌های گردشگری را با پتانسیلی بالقوه بالا دارد و با اتکا به آنها

^۱ Cao, Islam Sarker, Zhang, Sun, Xiong & Ding.

می‌تواند از میان خیل گردشگران خارجی، پاسخگوی نیازهای جهانگردان فرهنگی باشد که حدود ۲۰ درصد از کل گردشگران را تشکیل می‌دهند؛ جمعیتی بالغ بر ۱۶۰ میلیون نفر. همچنین، ایران در میان کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی از لحاظ تعداد گردشگر ورودی رتبه ۱۳ و به سبب درآمد حاصل از آن، رتبه دهم دارد؛ در حالی که از جنبه جاذبه‌های گردشگری در ردیف ۱۰ کشور اول جهان است. در این بین، ترکیه ظرف ۲۰ سال گذشته، از ۲۵۰۰۰ نفر گردشگر به حدود ۱۳ میلیون نفر و تونس از ۵۰۰ هزار نفر به بیش از ۶ میلیون نفر ارتقا یافته است (برومند و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۷). براساس گزارش «رقابت‌پذیری گردشگری» که توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر شده است، چهارده شاخص رقابت‌پذیری گردشگری در زمینه روش‌ها و مقررات سیاسی؛ پایداری محیطی؛ سلامت و امنیت؛ بهداشت و درمان؛ خصوصی‌سازی صنعت گردشگری؛ زیرساخت‌های حمل‌ونقل هوایی و زمینی؛ زیرساخت‌های گردشگری (هتل، بانکداری، تسهیل ویزا، ...؛ فناوری ارتباطات و اطلاعات؛ قیمت‌ها (قیمت بلیط، سوخت، هتل و موارد دیگر)؛ منابع انسانی؛ وابستگی به گردشگری و سفر و منابع طبیعی و منابع فرهنگی، بررسی و واکاوی شده‌اند که این امر در نهایت، به رتبه‌بندی کشورها منجر شده است و رتبه ایران از نظر شاخص رقابت‌پذیری در میان ۱۳۹ کشور جهان، ۱۱۴ بوده است (متین، ۱۴۰۰: ۲۳). صنعت گردشگری به موجب ماهیت خود، پتانسیل ایجاد فرصت‌های فراوان اشتغال را در بخش‌هایی مانند حمل‌ونقل، پذیرایی، اقامتی و هتل‌داری دارد و به واسطه رشد گردشگری در عرصه بین‌المللی، می‌توان شاهد ارتقای ارزش ورودی به کشور بود که می‌تواند جایگزین درآمد ارزی نفت شود؛ زیرا بهای روزافزون صنعت نفت، اقتصاد کشور را بیش‌ازپیش به خود وابسته کرده است و سیاست‌گذاران بیش از هر زمان دیگری به دنبال راه‌حلی برای حل این مسئله هستند (مدبر خاک‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۲). در این بین، با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده در مقالات متعدد، به این نکته اشاره می‌شود که یکی از عناصر مؤثر در توسعه گردشگری، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها است. امیری و رجایی (۱۳۹۶) سیاست‌ها و ارائه سناریوهایی مانند درجه جذابیت نزد گردشگران؛ تربیت و به‌کارگیری کادری آموزش دیده و مجرب؛ کیفیت نیروی انسانی؛ کیفیت خدمات؛ هزینه تمام‌شده گردشگران (قیمت) و حل و فصل سریع ادعاها و شکایات گردشگران را در برندسازی صنعت گردشگری و نیز

در افزایش گردشگران تأثیرگذار دانسته‌اند. شالبافیان و همکاران (۱۳۹۳)، دولت‌ها را به دلایل مختلفی مانند پیشبرد توسعه اقتصادی، حمایت از صنایع، تأمین درآمد، ایجاد محیط باثبات اقتصادی و تأمین سایر اهداف سیاسی در امور گردشگری دخیل می‌دانند که در این زمینه، فعالیت‌های دولت را می‌توان در چهار گروه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، توسعه و قانون‌گذاری طبقه‌بندی کرد. از آنجایی که سیاست، تعیین‌کننده مسیر است، از میان چهار نقش مطرح‌شده برای دولت، سیاست‌گذاری اهمیت بیشتری نسبت به سایر نقش‌ها دارد. خلیلوند و همکاران (۱۳۹۳)، گردشگری را یک فعالیت مهم در زندگی ملت‌ها می‌دانند؛ زیرا تأثیر مستقیمی بر جنبه‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی دارد که با توسعه و ترویج توریسم در کشورهای در حال توسعه حمایت می‌شود و در این کشورها میزان برنامه‌ریزی، سیاست و خط‌مشی به‌طور آزادی به کاهش خطرات اجتماعی منجر می‌شوند. در برنامه‌ریزی توسعه جهانگردی ایران، ساختار نظام حکومتی با ایدئولوژی حاکم بر آن نقش مهم و بسزایی دارد و توجه به سیاست‌های کلی دولت در این زمینه راهگشا خواهد بود. سیاست‌گذاری در صنعت جهانگردی ایران برای رسیدن به هدف‌های کلی و عمومی توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور است؛ از این رو، برنامه‌ریزی کلی که در سطوح بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت برای این صنعت انجام می‌گیرد، باید با دیگر فعالیت‌های اقتصادی از جمله صنعت، کشاورزی و خدمات هماهنگی لازم را داشته باشد و از ساختار اقتصادی حاکم بر کشور تبعیت کند. اجل و همکاران (۲۰۰۸)^۱ معتقدند سیاست‌گذاری گردشگری «روش پیشبرد اصول؛ مجموعه طرز عمل‌ها؛ فعالیت‌ها؛ رهنمون‌ها و دستورات در چارچوب اخلاقی مسئله محوری است که اراده جامعه یا ملت را به بهترین شکل برای کارآمدی در برنامه‌ریزی توسعه، تولید، تبلیغات، خدمات و اهداف پایدار و رشد آینده گردشگری نشان می‌دهد». سیاست‌گذاری در بخش گردشگری، به تناسب ساختارهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هر کشور، از تنوع و طیف بسیار گسترده‌ای برخوردار است و همین مسئله بیان‌کننده میزان دخالت دولت در فرایند سیاست‌های گردشگری آن کشور است که این قلمرو شامل ماهیت سیاسی سیاست‌گذاری گردشگری؛ روش‌های انتخاب مدیران در محیط‌های سیاسی؛ میزان و شکل مشارکت مردم در برنامه‌ریزی گردشگری؛ مطالعه منابع قدرت در سیاست‌گذاری گردشگری و

^۱ Edgel et al.

سیاست‌گذاری و میزان تأثیرگذاری گروه‌های سیاسی یا علمی دانشگاهی در سیاست‌ها، برخی از دست‌اندرکاران حضور پراهمیت‌تری خواهند داشت؛ برای مثال، در سیاست‌گذاری صنعت گردشگری، حضور افراد برجسته دانشگاهی برای ارائه مشاوره و راهنمایی سیاست‌مداران این عرصه از اهمیت بیشتری برخوردار است. دوم آنکه، هر قدر از مراحل سیاست‌گذاری‌های کلان گذر کنیم، تعداد بازیگران عرصه سیاست‌گذاری کاهش می‌یابد؛ به همین دلیل، سیاست‌گذاری شامل طیف وسیعی از بازیگران دولتی و غیردولتی می‌شود که در مرحله تصمیم‌گیری و در عمل، همه بازیگران غیردولتی و نیز بازیگران دولتی که ارتباط مستقیمی با مسائل کلان صنعت گردشگری ندارند، از دور خارج می‌شوند و تنها گروه محدودی از سیاست‌مداران و مقامات دولتی مشارکت می‌کند که صلاحیت تصمیم‌گیری در زمینه مدنظر را داشته باشد (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹۲)؛ بنابراین، تنها دولت‌ها هستند که مشروعیت و قدرت به وجود آوردن اهداف و سیاست‌های موردنیاز را دارند و می‌توانند بسیاری از بخش‌های اجرایی متنوع را هدایت و کنترل کنند. در واقع، دولت‌ها مسئولیت و نیز منابع لازم برای اجرای این وظایف را دارند (امام جمعه‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳). در همین حال، پژوهش مذکور تصریح می‌کند، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های دولتی در حوزه گردشگری، برخاسته از ماهیت و شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و به ویژه سیاسی ایران هستند که در این خصوص، برای داشتن درک درست از رویکردهای دولتی در زمینه گردشگری و شناخت دلایل کم‌رنگ‌بودن جایگاه صنعت گردشگری - حداقل در نظام اقتصادی ایران -، بررسی ماهیت اقتصادی دولت و جامعه در ایران و ساختار تکوینی آن، راهنمای خوبی برای درک این مسئله خواهد بود. کشورهای ترکیه، مالزی و مصر با وجود برخورداری از اشتراکات متعدد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با ایران، روند متفاوتی در زمینه گردشگری را تجربه می‌کنند که حکایت از رویکرد متفاوت اقتصاد سیاسی آنها در حوزه صنعت گردشگری دارد و ساختار دولتی متمرکز و استمرار این روند طی سال‌های گذشته، سیمایی از تعامل دولت و جامعه را در ذهن مجسم می‌کند که ترسیم‌کننده تمامی خط‌مشی‌ها و سیاست‌گذاری‌های موردنیاز دولت‌ها بوده است (مقصودی و عرب، ۱۳۹۲: ۱۸۲). در حقیقت، الگوی دخالت دولتی که در همه صنایع ایران حاکم است، در صنعت گردشگری نیز تسلط یافته و منجر به تشدید روند تصدی‌گری دولت و دخالت

بررسی میزان اثربخشی سیاست‌های گردشگری و نقش دولت‌ها در شکل‌گیری و توسعه گردشگری است (Paddison & Hall, 2022: 12)؛ اما این دولت‌ها هستند که مشروعیت و توان به وجود آوردن اهداف و سیاست‌های موردنیاز را دارند و می‌توانند بسیاری از بخش‌های اجرایی مختلف را کنترل و هدایت کنند. دولت‌ها، مسئولیت و نیز منابع لازم را برای اجرای این وظایف دارند؛ بنابراین، نقش دولت، تهیه برنامه‌ای مشخص است که در آن، مؤسسات فعال در حوزه گردشگری و نیز سایر صنایع ارتقا یابند. پس دولت بازیگر اصلی در فرایند سیاسی توسعه گردشگری است و معمولاً یک رویکرد مداخله‌گرانه نسبت به سایر بخش‌ها در توسعه گردشگری اتخاذ می‌کند. دولت، گردشگری را از طریق وزارتخانه‌های رسمی؛ مصوبات و برنامه‌ها؛ نهادهای دیگر و تنوعات بودجه‌ای مختلف کنترل می‌کند (Kennell, 2020: 13).^۱ این مقاله سعی دارد ضمن تبیین چالش‌های موجود و مؤثر در عدم رشد صنعت گردشگری در ایران، نقش اقتصادی دولت را در فعالیت‌های این صنعت با پاسخگویی به این سؤالات بررسی کند که دولت از لحاظ اقتصادی چه تأثیری در توسعه گردشگری دارد؛ کدام‌یک از این عملکردها موجب ارتقا و رشد صنعت گردشگری می‌شود.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

دست‌اندرکاران حوزه سیاست‌گذاری کلان

گردشگری ایران

دست‌اندرکاران امر سیاست‌گذاری گردشگری، بازیگرانی هستند که موضوعات سیاست‌گذاری را که مرتبط با موضوعات صنعت گردشگری هستند، به سطوح سیاست‌گذاری وارد می‌کنند؛ زیرا آنها نیازهایی را شناسایی می‌کنند و از طریق ارتباطات با بخش دولتی، آنها را در شرایطی قرار می‌دهند که برای حل این مسائل تصمیم‌گیری کنند. بررسی این افراد، باعث شناخت بهتر موضوع می‌شود. سیاست‌گذاری از چهار منبع «وزارت گردشگری و مقامات دولتی قوای سه‌گانه»، «انجمن‌های علمی - صنفی»، «خبرگان دانشگاهی» و فعالان بخش خصوصی بازار» نشئت می‌گیرد (کمالی، ۱۳۹۲: ۲۶). دو نکته در اینجا درخور توجه است؛ نخست آنکه، با توجه به نوع

¹ Paddison

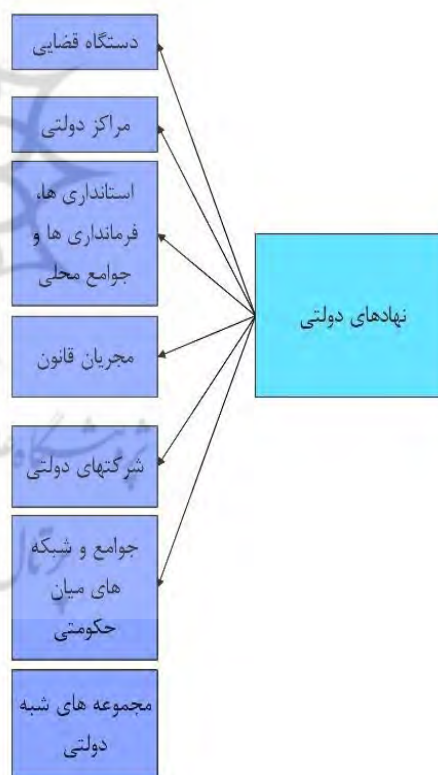
² Kennell

اسلامی در انتخاب راه‌حل (سیاست‌گذاری) بیش از سایر بازیگران و نقش آفرینان است (ویسی، ۱۳۹۶: ۱۰).

تبیین عملکرد دولت‌ها در اقتصاد جوامع

نقش‌های مطرح‌شده برای دولت در ادبیات اقتصادی شامل توزیع مجدد درآمد به نفع فقرا؛ تولید کالاها و خدمات عمومی؛ اصلاح اثرات خارجی مثبت و منفی از طریق اعمال مالیات و یارانه بر عوامل ایجادکننده اثرات خارجی؛ کمک به بنگاه‌های داخلی از طریق اعمال مالیات و یارانه؛ اتخاذ تصمیم‌های استراتژیک برای حمایت از بنگاه‌های داخلی و تسخیر بازارهای کشورهای همسایه (از طریق اعمال تعرفه بر واردات یا پرداخت یارانه به صادرات) است. تمام متفکران اقتصادی با وجود تفاوت دیدگاه، موافق دخالت دولت در اقتصاد هستند و تنها تفاوت دیدگاه آنها بر مبنای میزان و اندازه دخالت است (نادمی و حسون، ۱۳۹۴: ۱۳۲). دو دیدگاه کلی در خصوص اندازه دخالت دولت در اقتصاد در ادبیات اقتصادی یافت می‌شوند؛ دیدگاه اول، دیدگاه حداقلی برای دخالت دولت است و دیدگاه دوم، خواستار حداکثر دخالت دولت در اقتصاد است. تمرکز دیدگاه اول بر کارآبودن اقتصاد بازار آزاد است. موافقان دیدگاه اول معتقدند که دخالت دولت در اقتصاد تا حد امکان باید محدود شود؛ زیرا کارایی بخش دولتی کمتر از کارایی بخش خصوصی است. کندی و زمان‌بر بودن تصمیم‌گیری در بخش دولتی، نکته دیگری است که موافقان این دیدگاه در حمایت از بخش خصوصی بیان می‌کنند. در مقابل، موافقان دیدگاه حداکثری برای دخالت دولت در اقتصاد، بر ناکارایی سیستم اقتصادی مبتنی بر بازار در تولید کالاها و خدمات عمومی؛ وجود اثرات خارجی؛ حاکم‌بودن شرایط بازار رقابت ناقص و مسلط‌بودن رفتارهای استراتژیک در دنیای اقتصادی تمرکز می‌کنند و بر مبنای آنها دخالت دولت در اقتصاد را توجیه می‌کنند. از درون این تضاد فکری، مکاتب مختلف اقتصادی شکل گرفته‌اند که در یک طرف، کلاسیک‌ها و نئوکلاسیک‌ها (نمایندگان دیدگاه حداقلی) و در طرف دیگر کینزین‌ها و نئوکینزین‌ها (نمایندگان دیدگاه حداکثری) قرار می‌گیرند. تضاد نظری ذکرشده اثر خود را در دنیای واقعی نیز بر جای گذاشت. شاهد این مدعا، افزایش سهم دولت در اقتصاد کشورهای اروپای غربی تا اواخر دهه هفتاد میلادی در نتیجه تسلط نظریات کینز و کاهش سهم دولت از اقتصاد و شروع خصوصی‌سازی در همان کشورها پس از تسلط نظریات نئوکلاسیک‌ها پس از دهه هشتاد تا سال‌های اخیر است. در اقتصاد ایران، به این نکته می‌توان اشاره کرد که در بلندمدت، اندازه کوچک و بزرگ

گسترده سازمان‌های دولتی در آن شده است؛ امری که در نهایت، دولت را در نقش سیاست‌گذار و تصمیم‌گیر و نیز عرضه‌کننده محصولات گردشگری ظاهر می‌کند. در حال حاضر، افزون بر چالش‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، دلایلی مانند فقدان استراتژی مشخص توسعه در بلندمدت؛ تعدد مراکز تصمیم‌گیری در حوزه گردشگری؛ ناکارآمدی مدیریت دولتی؛ ضعف ساختار سازمانی؛ فقدان نهادهای مستقل مدنی و سازکارهای نظارتی واقعی از مهم‌ترین دلایل این امر هستند. همچنین، اتکای بیش از حد اقتصاد ملی به درآمدهای نفتی و اقتصاد سیاسی خاص ایران، این امر را تشدید کرده است (لطفی و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۶). با توجه به نقش و اهمیت دولت‌ها در مدیریت جوامع و کارکردهای صنایع مختلف، ساختار نهادهای دولتی مرتبط با گردشگری به صورت زیر بیان شده است (شکل ۱).

شکل ۱- الگوی عملیاتی نقش دولت در گردشگری (هال و جنکینز، ۱۳۷۸ به نقل از حسن‌پور و همکاران، ۱۳۹۹)

البته نقش و میزان تأثیرگذاری هریک از نقش‌آفرینان در فرایند سیاست‌گذاری کلان گردشگری ایران متفاوت است؛ برای مثال، تأثیر مدیران سیاسی و نمایندگان مجلس شورای

دولت می‌تواند در کاهش نابرابری درآمد، سهم زیادی داشته باشند. مالیات بر درآمد تصاعدی، مالیات بر سود شرکت‌ها، مالیات بر افراد غنی و همچنین مخارج انتقالی مانند سوبسیدها و کمک‌های بلاعوض به افراد فقیر می‌تواند در کاهش فاصله طبقاتی مؤثر باشد (بهارلو و همکاران، ۱۳۹۹: ۸).

- ثبات اقتصادی: آنچه در اینجا مدنظر است، مسائلی مانند اشتغال، استفاده مطلوب از منابع و ثبات قیمت‌ها هستند. تورم و بیکاری، ثبات اقتصادی را تهدید می‌کنند و به‌عنوان پدیده‌ای که کل یک نظام اقتصادی را مختل می‌کند، باید مورد چاره‌جویی قرار گیرند. شواهد تاریخی نشان می‌دهند مکانیزم بازار، بدون استفاده از سیاست‌های مالی و پولی دولت، در بیشتر مواقع قادر به ایجاد اشتغال کامل و ثبات قیمت‌ها نیست؛ بنابراین، برای رسیدن به اهداف، به راهنماها و سیاست‌های عمومی دولت نیاز است تا از نوسانات شدید اقتصادی جلوگیری شود (غنی‌نژاد، ۱۳۹۶: ۲۸۳).

نقش دولت در اقتصاد گردشگری

آگاهی دولت‌ها از اهمیت گردشگری و نقش این فعالیت در توسعه مادی و معنوی ملت‌ها سبب شد دولت‌ها برای سازماندهی امور گردشگری، سازمان‌هایی را در سطوح گوناگون تشکیل دهند؛ از این رو، نقش و مسئولیت دولت، ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌های سازمان‌های اقتصادی، اجتماعی و رفاهی کشور است. در امور گردشگری، در مبدأ و مقصد مسافرت، مؤسسات و سازمان‌های بسیاری دخالت دارند که هرکدام ارائه‌دهنده بخشی از خدمات گردشگری هستند و منافع خود را در توسعه گردشگری جست‌وجو می‌کنند؛ از این رو، برای گسترش همکاری بین آنها در ارائه خدمات بهتر به گردشگر در سطوح محلی، منطقه‌ای یا ملی، باید سازمان‌های گردشگری در سراسر کشور تشکیل شوند (جهانیان، ۱۳۹۵: ۱۶۲).

برنامه‌ریزی دولت‌ها در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی در گردشگری، نقش بسیار مهمی در توسعه گردشگری با اهداف اقتصادی و غیراقتصادی دارد. بی‌شک این برنامه‌ها در سطوح مختلف با یکدیگر متفاوت اند؛ اما نکته مهم این است که این برنامه‌ها بدون یکپارچگی و مشارکت جامعه محلی اجرا نخواهند شد؛ از این رو، در برنامه‌های گردشگری جوامع، هریک از سازمان‌های دولتی و غیردولتی، در برنامه‌ها و منافع اقتصادی و غیراقتصادی به‌دست‌آمده از توسعه گردشگری، نقش‌های گوناگونی دارند (Sosa, 2023: 63).^۱

دولت تأثیر منفی بر رشد اقتصادی دارد. در حقیقت، تأثیر منفی اندازه بزرگ مخارج دولت از اینجا ناشی می‌شود که دولت با فعالیت‌های بیش از حد در یک کشور، بخش خصوصی را کنار می‌زند و از این جهت، تأثیر منفی بر رشد اقتصادی می‌گذارد (مطابق با استدلال نظریه نئوکلاسیکی است). دولت در یک کشور وظایف مهمی دارد و باید مخارجی را برای تأمین امنیت و رفاه شهروندان صرف کند؛ در این حال، چنانچه میزان فعالیت دولت کمتر از میزان لازم باشد، به‌نحوی که نتواند امنیت و رفاه بخش خصوصی را تأمین کند، اندازه کوچک دولت نیز تأثیر منفی بر رشد اقتصاد خواهد داشت؛ در این صورت، با افزایش مخارج دولت، رشد اقتصادی نیز به دست خواهد آمد (با نظریه استاندار کینزی مطابقت دارد) (پناهی و رفاعی، ۱۳۹۱: ۱۲۹).

به‌طور کلی، نقش دولت در اقتصاد در موارد زیر خلاصه می‌شود:

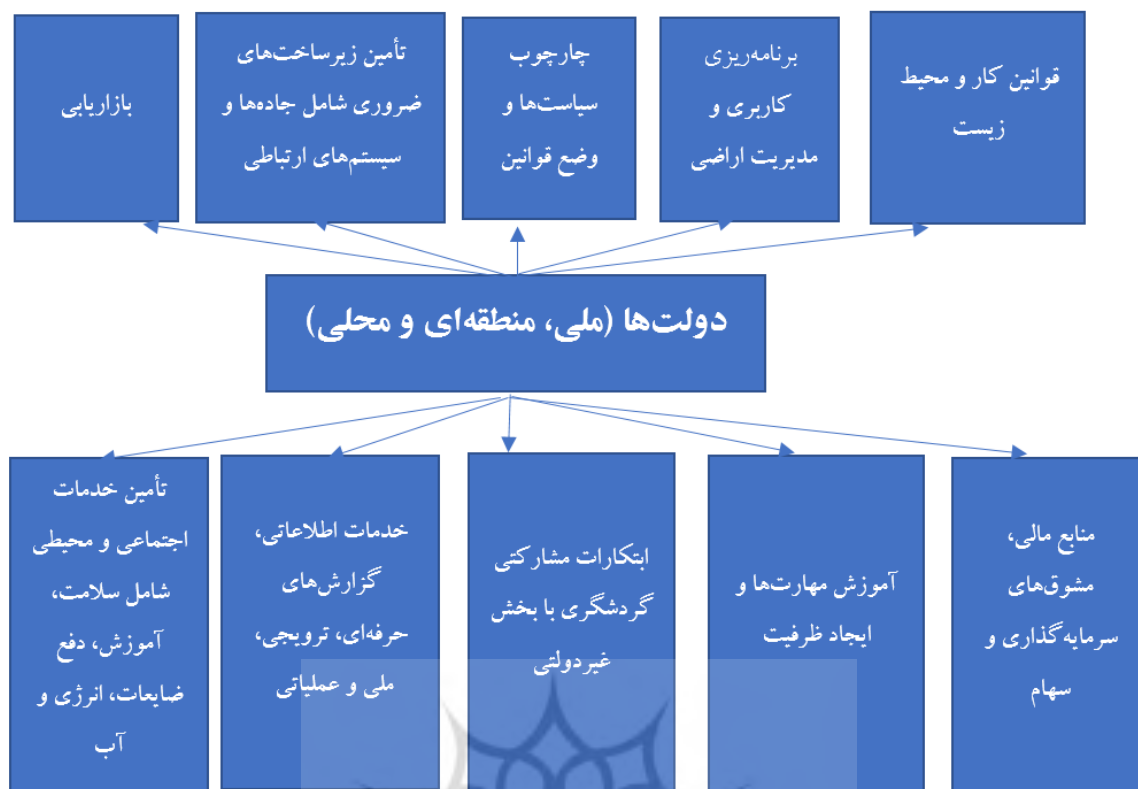
- نقش قانون‌گذاری: مهم‌ترین عامل برای داشتن فعالیت اقتصادی سالم، بستر حقوقی و قانونی مناسب است که در آن، حقوق مالکیت تعیین می‌شود؛ برای مثال، وقتی شخصی کالایی را مصرف می‌کند، این کار او باعث حق تصرف در کالایی مصرفی می‌شود یا وقتی کالایی را با کالای دیگر مبادله می‌کند، در واقع، حق مالکیت خود را مبادله کرده است (ناظمی اشنی و اتفاق، ۱۳۹۲: ۱۹-۱۸).

- نقش تخصیصی: منظور از تخصیص منابع، تخصیص منابع اولیه بین تولیدات و خدمات مختلف در بخش عمومی و خصوصی است. بازارها از طریق قیمت‌های نسبی، اولین وسیله تخصیص منابع به‌شمار می‌آیند. ممکن است بازارها از تخصیص مطلوب و کارای منابع عاجز باشند و مکانیزم بازار نتواند وسیله‌ای برای ایجاد قیمت‌های نسبی و صحیح اجتماعی باشد؛ در نتیجه، بعضی از کالاها، بیش از حد و بعضی دیگر، کمتر از میزان لازم تولید خواهند شد. در اینجا، نقش دولت پررنگ می‌شود و تخصیص منابع توسط دولت به سمت تولید مطلوب و کارا حرکت خواهد کرد؛ بنابراین، دولت در بسیاری از موارد، در تخصیص منابع ایفای نقش می‌کند و تصمیم می‌گیرد برای چه عواملی و برای تولید چه کالایی دخالت کند (بهارلو و همکاران، ۱۳۹۹: ۷).

- نقش هدایت‌گری: نقش هدایت‌گری انگیزه‌ای برای انتخاب است. تغییر انگیزه ضرورتی است که در حال حاضر، در اقتصاد محیط زیست و اقتصاد گردشگری به آن توجه می‌شود (شاوردی و ناظمی، ۱۳۹۶: ۴۸).

- ایجاد عدالت: توزیع نابرابر درآمد ملی و ثروت، مشکلات بسیاری در جامعه به وجود می‌آورد. سیاست‌های مالی

^۱ Sosa, 2023, 63.

شکل ۲- نقش‌های بالقوه سازمان‌های دولتی و غیردولتی در تعیین نوع و سطح منافع به‌دست‌آمده از توسعه گردشگری

منبع: (Khalifa & Ivanova, 2019: 92)

معتقدند بسیاری از فعالیت‌های عمده، دولتی بوده و مقررات خاصی منشأ قدرت انحصاری بسیاری از بنگاه‌های دولتی هستند که موجب استفاده دولت از مزایا و اعتبارات ارزی و ریالی شده‌اند و حاکمیت دولت بر بیشتر بنگاه‌ها سبب محدودیت بازار و بخش خصوصی شده است (محرم‌پور و فهیمی، ۱۳۹۶: ۱۰۱). بین بخش‌های مختلف اقتصاد، دولت و جامعه، رابطه‌ای با ماهیت اقتصادی برقرار است؛ از این رو، این رابطه مبهم بوده و از حالت منطقی خارج شده است. در این زمینه به بنگاه‌ها و صنایع بزرگی اشاره می‌شود که عمدتاً دولتی یا نیمه‌دولتی هستند و در فرایند توسعه اقتصاد ملی نقش کم‌رنگی دارند که گاهی نیز هزینه‌های غیرمنطقی را بر آن تحمیل می‌کنند؛ برای مثال، با روش‌های مختلف می‌توانند از پرداخت مالیات واقعی طفره روند. در این صورت، بخش‌های غیردولتی که توانایی چندانی برای رقابت با بنگاه‌های دولتی ندارند، باید هزینه‌های جانبی و غیرواقعی تحمیلی را قبول کنند. مثال بارز در این زمینه، هتل‌های پنج ستاره و شرکت‌های هواپیمایی هستند که از زیرساخت‌ها و بخش‌های مهم گردشگری نیز محسوب می‌شوند. در حال حاضر، مالکیت بیشتر

به دلیل تشدید روند تصدی‌گری دولت و دخالت گسترده سازمان‌های دولتی، دولت در نقش سیاست‌گذار و تصمیم‌گیر و نیز عرضه‌کننده محصولات گردشگری قلمداد شده است. در حال حاضر، مهم‌ترین دلایل این امر، افزون بر مشکلات و مسائل سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، دلایلی مانند کمبود راهبرد مشخص توسعه در درازمدت؛ ضعف مدیریت دولتی؛ تنوع مراکز تصمیم‌گیری در حوزه گردشگری؛ ناکارآمدی ساختار سازمانی و نبود سازمان‌های مستقل مدنی و سازوکارهای نظارتی واقعی هستند. اقتصاد کشور ایران برپایه اتکای بیش‌ازحد به درآمدهای نفتی است و اقتصاد سیاسی خاص ایران، این امر را تشدید کرده است؛ از این رو، دولت به‌جای سیاست‌گذاری و کنترل فعالیت بخش خصوصی، وارد میدان رقابت اقتصادی شده و با درپیش گرفتن سیاست و برنامه‌های خاصی، رشد اقتصاد تولیدگرا و رقابتی را درعمل، عقیم کرده است (حیدری چیانیه و رضاطبع ازگمی، ۱۳۹۰: ۱۲۶۲). در زمینه اقتصادی، تسلط دولت بر توزیع منابع، آشکار و مبرهن است؛ به‌گونه‌ای که برخی، یکی از دلایل اصلی انحصار در سیستم اقتصادی ایران را اصل ۴۴ قانون اساسی می‌دانند و

موانع ساختاری گردشگری شامل:

- عدم شکل‌گیری یک سازمان یا نهاد متمرکز در سیاست‌گذاری و اداره گردشگری
- تغییر و جابه‌جایی متناوب ساختارها و مراکز سیاست‌گذاری گردشگری
- تنوع مراکز تصمیم‌گیری و در نتیجه، تداخل سیاست‌ها و تصمیمات
- عدم تعامل سازنده و پیشبردی میان مراکز متعدد سیاست‌گذاری
- خلأ علمی و تخصصی به دلیل عدم ارتباط مستمر و مؤثر با مراکز علمی و تحقیقاتی در اتخاذ و اجرای سیاست‌ها

موانع سیاست‌گذاری گردشگری شامل:

- عدم برخورداری و تبعیت از یک الگوی جامع سیاست‌گذاری گردشگری
- عدم شکل‌گیری یک سازمان یا نهاد متمرکز در سیاست‌گذاری و اداره گردشگری
- تنوع مراکز تصمیم‌گیری و در نتیجه، تداخل سیاست‌ها و تصمیمات
- عدم تعامل سازنده و پیشبردی میان مراکز متعدد سیاست‌گذاری
- خلأ علمی و تخصصی به دلیل عدم ارتباط مستمر و مؤثر با منابع و مراکز علمی و تحقیقاتی در اتخاذ و اجرای سیاست‌ها

موانع اقتصادی گردشگری شامل:

- توجه ویژه به درآمدهای نفتی
- افزایش و ادامه رو به رشد بهای نفت
- ناکارآمدی زیرساخت‌های اقتصادی گردشگری
- عدم اختصاص اعتبارات ارزی و ریالی کافی
- ناکارآمدی فعالیت‌های بالادستی گردشگری
- عدم مشوق‌ها و تضمین‌های لازم برای گسترش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
- فقدان تعامل مؤثر واحدهای تصمیم‌گیر اقتصادی با مراکز سیاسی، علمی و فرهنگی
- فقدان نیروی انسانی مؤثر و کارآمد در بخش‌های اقتصادی گردشگری
- دشواری‌های حقوقی و خلأ مقررات و دستورالعمل‌های

این بنگاه‌ها در ایران، دولتی، نیمه‌دولتی یا به‌نوعی مرتبط با بخش‌های دولتی است؛ بنابراین، این بنگاه‌ها از نظر اقتصادی سودآوری چندانی ندارند و گاهی در این زمینه حتی به نقطه سر به‌سری نیز نمی‌رسند؛ این بدان معنی است که میزان هزینه و فایده، برابر بوده یا اینکه هزینه بیشتر از فایده است. تعدد گسترده مراکز سیاست‌گذاری و عرضه‌کننده محصولات گردشگری در ایران، در نهایت، به تضعیف و ناکارآمدی آن انجامیده است (اسعدی و پورا احمدی، ۱۴۰۱: ۱۱). چهارچوب نهادی صنعت گردشگری در ایران به‌گونه‌ای شکل گرفته است که بخش خصوصی، تعریف شدنی و تشخیص پذیر نباشد و تنها بخش‌هایی مانند اتحادیه‌های صنفی خدمات مسافرتی و هتل‌داری در جزئی‌ترین سطوح محلی و به صورت محدود فعالیت دارند؛ از این رو، سیاست‌گذاری گردشگری دولتی در ایران، بیشتر از آنکه دارای الگوهای برنامه‌ریزی مشخص و تعیین‌شده‌ای در زمینه گردشگری باشد؛ از بافت فرهنگی، سیاسی - اداری و اقتصادی ایران با تصدی‌گری دولت الگو گرفته است. در کل، هیچ‌گونه ارتباط مشخصی بین ویژگی‌های فعلی گردشگری و آرمان‌های کلی توسعه ملی وجود ندارد و نیز چارچوب و ساختار نهادی گردشگری به صورت اتفاقی و جدا از برنامه‌ریزی بلندمدت ایجاد شده‌اند؛ از این رو، در حوزه سیاست‌گذاری و اجرا، ساختار گردشگری ایران بیان‌کننده دیدگاه و بینش خاصی از برنامه‌ریزی گردشگری نیست و ساختار موجود در گردشگری، بهره‌وری لازم را از لحاظ مدیریت و اجرای سیاست‌ها و استراتژی در سطوح مختلف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت ندارد و حدود‌ممرز مسئولیت‌های بین بخش دولتی و خصوصی نیز به‌طور کامل مشخص نیست (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۰). رشد اقتصادی کشورهای صنعتی موجب انقلابی در صنعت گردشگری شده و باعث شده است از کارکردهای اقتصادی و اجتماعی آن به عنوان راه‌حل مسائل زیادی مانند فقر، بیکاری و غیره یاد شود؛ به این ترتیب، اهمیت این بخش برای توسعه اقتصادی بسیار زیاد است و دولت‌ها نباید از فرصت‌های به‌وجودآمده در این بخش غفلت کنند (Manzoor et al, 2019: 22).

محقق براساس مجموعه مطالعات انجام‌شده و اطلاعات جمع‌آوری‌شده از مصاحبه‌ها، موانع توسعه گردشگری را در ابعاد زیر طبقه‌بندی کرده است:

¹ Manzoor, Wei, Asif, Haq, Rehman, 2019, 372.

روشن و کارآمد

روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، از نوع کاربردی؛ از لحاظ روش انجام، از نوع توصیفی - تحلیلی و شاخه همبستگی و از لحاظ شیوه گردآوری اطلاعات، از نوع پیمایشی و روش مقطعی بوده و از مصاحبه به عنوان ابزار جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. منابع اطلاعاتی استفاده شده در این روش، مبانی نظری؛ پیشینه تحقیق؛ مشاهدات؛ مستندات و مصاحبه‌های عمیق با صاحب نظران، مدیران و کارشناسان باتجربه هستند. جامعه آماری بررسی شده شامل تمامی دست‌اندرکاران حوزه صنعت گردشگری است. نمونه آماری مصاحبه‌شده مشتمل بر ۳۰ نفر از صاحب نظران علمی دانشگاهی، خبرگان امر سیاست‌گذاری گردشگری و اقتصاد ایران بوده است. روش‌های نمونه‌گیری استفاده شده برای مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با افراد مصاحبه‌شونده، روش نمونه‌گیری هدفمند قضاوتی و روش گلوله‌برفی هستند و تا مرحله اشباع نظری در موضوع مقاله انجام می‌شوند. تحلیل داده‌ها مبتنی بر روش مدل‌سازی معادلات ساختاری و ضریب مسیر در نرم افزار SmartPLS بوده و برای بررسی برازش مدل ساختاری از شاخص‌های R^2 و Q^2 Squares، GOF استفاده شده است. متغیرهای استفاده شده در این پژوهش، متغیرهای سیاست‌گذاری اقتصادی دولت و توسعه گردشگری هستند. برای انتخاب متغیرها، افزون بر مطالعه مبانی نظری و پیشینه‌ها، از نظرات متخصصان و کارشناسان در زمینه نقش اقتصادی دولت و توسعه گردشگری و همچنین نظرات اساتید دانشگاهی استفاده شده است. در این راستا، در این پژوهش از ۵ مؤلفه اصلی (متغیر پنهان) توسعه کارآفرینی و فرصت‌های اشتغال؛ رقابت بین مناطق مستعد؛ سرمایه‌گذاری دولت در بخش گردشگری؛ سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری و مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی استفاده شده است. زیرمؤلفه‌ها یا گویه‌های هر کدام از این متغیرهای پنهان در جدول شماره ۱ ارائه شده‌اند.

موانع سیاسی گردشگری شامل:

- نقش مراکز و سازمان‌های خارج از حوزه سیاست‌گذاری دولت در اداره گردشگری
- تداخل و تقابل نهادها در تصاحب و اداره مراکز و سازمان‌های گردشگری در بدو انقلاب
- تغییر قوانین و جابه‌جایی تفویض اختیارات میان سازمان‌های گردشگری
- خلأ نقش و جایگاه گردشگری در توسعه روابط خارجی با دیگر کشورها
- ایجاد و حرکت به سوی انزوای ایران در پی تحریم‌های دنباله‌دار اقتصادی و سیاسی
- دامن‌زدن به تحرکات ضد ایرانی در منطقه به خصوص از ناحیه کشورهای عرب
- گسترش تروریسم و گنجاندن ایران در اذهان جوامع به عنوان کانون حمایت از تروریسم توسط کشورهای عرب منطقه

موانع فرهنگی گردشگری شامل:

- تغییر نگرش‌های فرهنگی به گردشگری در بدو انقلاب توسط سیاست‌گذاران
- عدم شکل‌گیری باور ملی به توسعه و رشد گردشگری
- نقش آموزه‌های اسلامی در تغییر الگوی ارزشی سیاست‌گذاران
- تفسیر بازدارنده مراجع و مراکز فقهی و اسلامی در موضوع گردشگری
- برخی هنجارهای رفتاری و الگوهای اخلاقی ایرانیان
- ضعف اطلاع‌رسانی مؤثر در معرفی جاذبه‌ها و مراکز گردشگری
- عدم اعتماد و تمایل به سفرهای فردی به خصوص از طریق تورهای گردشگری

جدول ۱- معرفی متغیرها و گویه‌های شناسایی شده در زمینه سیاست‌های اقتصادی دولت در زمینه توسعه گردشگری

منابع	متغیرهای مشاهده شده (گویه)	متغیرهای پنهان		
شجاعی و نوری (۱۳۸۶)، Syuaib et al, 2021	منابع مالی و آموزش	توسعه کارآفرینی و فرصت‌های اشتغال		
	جذب افراد متخصص			
	حمایت از طرح‌های پژوهشی			
	حمایت از واحدهای کوچک گردشگری			
نرگسی و همکاران (۱۳۹۷)	تنوع بخشی به خدمات و محصولات	رقابت بین مناطق مستعد		
	افزایش ظرفیت مناطق مستعد			
	افزایش ظرفیت تأسیسات اقامتی			
	رشد صادرات محصولات			
ویسی (۱۳۹۶)، جهانیان (۱۳۹۵)، WTTC, 2021	تحقق عدالت اجتماعی و فضایی	سرمایه‌گذاری دولت در بخش گردشگری		
	افزایش بودجه وزارت کشور			
	بازاریابی و تبلیغات			
	رشد گردشگری ایران در جامعه بین‌الملل	معرفی ایران به‌عنوان مقصد گردشگری حلال	سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در بخش گردشگری	
				مشارکت و فعالیت در سازمان‌های بین‌المللی
				رهایی از اقتصاد نفتی و تأکید بر توسعه توریسم
				رشد صادرات محصولات داخلی از طریق گردشگران بین‌المللی
				اولویت‌دهی به توسعه مبادلات گردشگری با کشورهای اسلامی
				اقتصادی سالم، باثبات، پایدار و رقابت‌پذیر
				تعامل با اقتصاد جهانی
				بهره‌گیری از سرمایه‌گذاران خارجی
				بهره‌گیری از ظرفیت‌های کم‌بهره
معافیت مالی				
تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز				

یافته‌های تحقیق

معناداری، ضریب تعیین و نیکوی برازش استفاده شد. به منظور تأیید پایایی سؤالات و مؤلفه‌های مدل از آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و بارهای عاملی استفاده شد.

بررسی میزان اهمیت و نحوه اثرگذاری و اثرپذیری

مؤلفه‌های شناسایی شده

سنجش بارهای عاملی

از تحلیل عاملی تأییدی به این دلیل استفاده شده است که بررسی کنیم آیا سؤالات هر متغیر (متغیرهای آشکار) با سازه مربوط به خود (متغیر پنهان) ارتباط دارند یا خیر. در تحلیل عاملی تأییدی، پیش‌فرض اساسی این بوده است که هر عامل با زیرمجموعه خاصی از متغیرها ارتباط دارد. قدرت رابطه بین عامل (متغیر پنهان) و متغیر مشاهده‌پذیر به‌وسیله بار عاملی

داده‌های این پژوهش از نوع کمی بوده‌اند و با مقیاس فاصله‌ای سنجیده شده و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات پژوهش حاضر، از آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شده است. آمار توصیفی شامل توزیع فراوانی براساس جنس؛ سن؛ تأهل؛ تحصیلات؛ شغل و درآمد، توصیف کمی متغیرهای پژوهش براساس شاخص‌های آماری مثل مد؛ میانه؛ میانگین و انحراف معیار و توصیف کیفی متغیرهای پژوهش است. برای بررسی وضع نرمال بودن متغیرهای مطالعه شده، از آماره چولگی و کشیدگی به همراه نمودار هیستوگرام استفاده و در آمار استنباطی از روش‌های تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از مدل‌یابی معادلات ساختاری استفاده شد. در برازش معادلات ساختاری، به‌منظور تأیید ساختار عاملی مدل از ضرایب

رویکرد، ارزیابی ساختاری شده است (طباطبائی، مطهری‌نژاد و تیرگر، ۱۳۹۵).
با توجه به روش مدل سازی معادلات ساختاری، ابتدا باید ضرایب گویه‌ها و پایایی مقیاس‌های انتخابی برای اندازه‌گیری متغیرهای مکنون بررسی شود.

نشان داده شده است. در جدول شماره ۱، متغیرهای پژوهش به همراه گویه‌های مربوط به آنها در ابزار پژوهش و بارهای عاملی استخراج شده از نرم‌افزار SmartPls آورده شده‌اند. یکی از سودمندی‌های PLS، ارزیابی مدل سلسله‌مراتبی است که در پژوهش حاضر، متغیر پنهان مرتبه بالاتر با استفاده از این

جدول ۲- ضرایب گویه‌ها و ضرایب پایایی‌های متغیرها

(منبع: یافته‌های نگارنده)

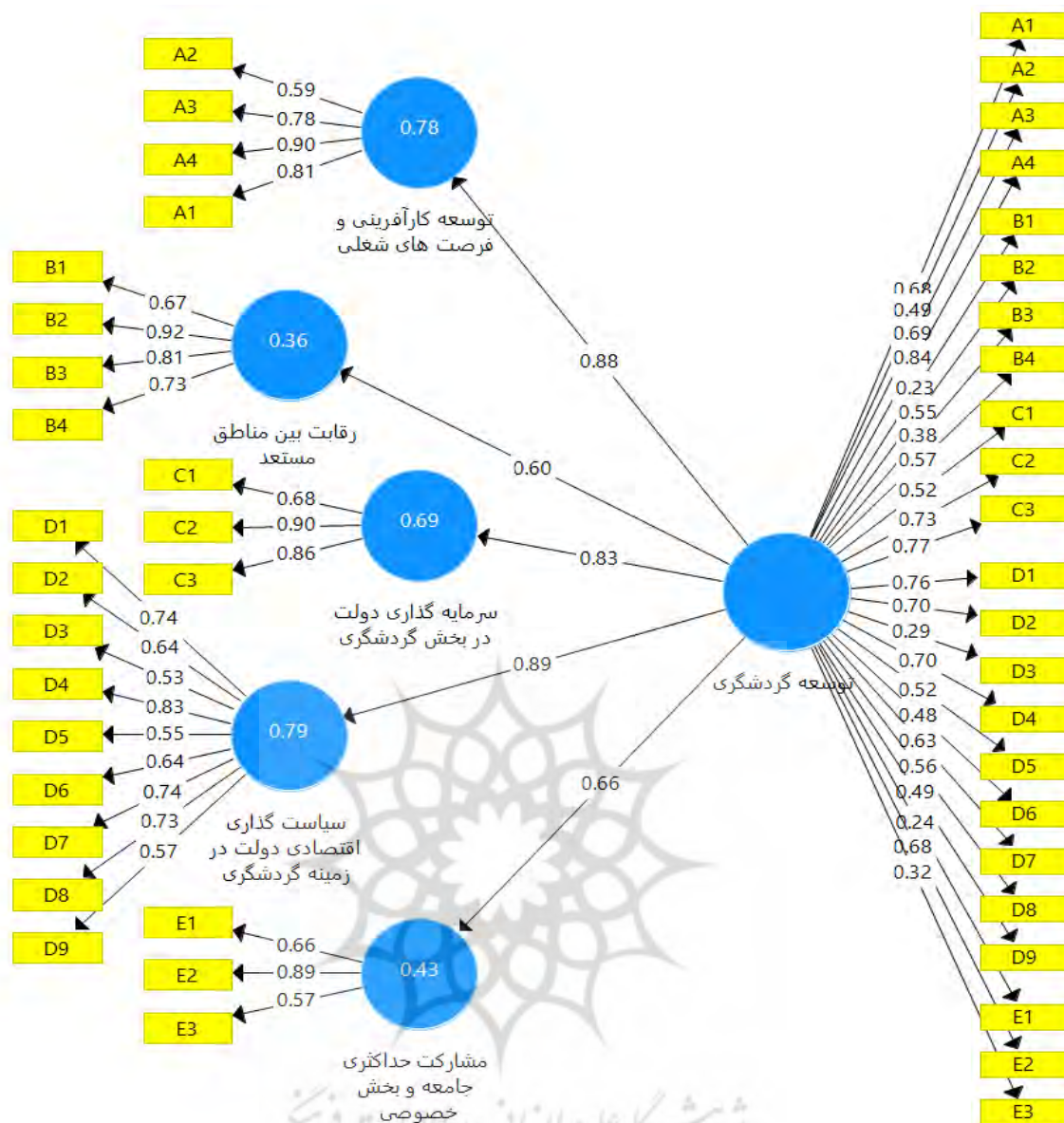
متغیرهای پنهان			متغیرهای آشکار		گویه	متغیر مرتبه اول	متغیر مرتبه دوم
پایایی ترکیبی	پایایی اسپیرمن	آلفا کرانباخ	ضریب معناداری	بار عاملی			
۸۶/۰	۸۲/۰	۷۷/۰	۸۵/۳	۸۱/۰	منابع مالی و آموزش	توسعه کارآفرینی و فرصت‌های شغلی	
			۷۱/۱	۵۹/۰	جذب افراد متخصص		
			۰۴/۶	۷۸/۰	حمایت از طرح‌های پژوهشی		
			۲۴/۷	۹۰/۰	حمایت از واحدهای کوچک گردشگری		
۸۷/۰	۸۴/۰	۸۰/۰	۴۰/۳	۶۷/۰	تنوع‌بخشی به خدمات و محصولات	رقابت بین مناطق مستعد	
			۲۵/۷	۹۲/۰	افزایش ظرفیت مناطق مستعد		
			۱۴/۵	۸۱/۰	افزایش ظرفیت تأسیسات اقامتی		
			۴۲/۵	۷۳/۰	رشد صادرات محصولات		
۸۶/۰	۷۹/۰	۷۶/۰	۹۱/۲	۶۸/۰	تحقق عدالت اجتماعی و فضایی	سرمایه‌گذاری دولت در بخش گردشگری	
			۵۶/۸	۹۰/۰	افزایش بودجه		
			۸۷/۱۴	۸۶/۰	بازاریابی و تبلیغات		
۸۸/۰	۸۶/۰	۸۴/۰	۵۴/۴	۷۴/۰	رشد گردشگری ایران در جامعه بین‌الملل	سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری	توسعه گردشگری
			۰۶/۴	۶۴/۰	معرفی ایران به‌عنوان مقصد گردشگری حلال		
			۷۴/۲	۵۳/۰	مشارکت و فعالیت سازمان‌های بین‌المللی		
			۵	۸۳/۰	رهایی از اقتصاد نفتی و تأکید بر توسعه توریسم		
			۹۸/۲	۵۵/۰	رشد صادرات محصولات داخلی از طریق گردشگران بین‌المللی		
			۹۹/۲	۶۴/۰	اولویت‌دهی به توسعه مبادلات با کشورهای اسلامی		
			۴۹/۴	۷۴/۰	اقتصاد سالم، با ثبات و پایدار		
			۶۰/۴	۷۳/۰	تعامل با اقتصاد جهانی		
			۱۷/۳	۵۷/۰	بهره‌گیری از سرمایه‌گذاران خارجی		
			۷۶/۰	۷۳/۰	۶۸/۰		
۴۹/۴	۸۹/۰	معافیت مالی					
۲۸/۲	۵۷/۰	تأمین زیرساخت‌های موردنیاز					
۹۲/۰	۹۲/۰	۹۰/۰	-	-	-	مجموع	

۰/۷ باشد، نشان از پایداری درونی مناسب است و مقدار کمتر از ۰/۶ نشان‌دهنده عدم وجود پایایی است (Nunnally & Bernstein, 1994). ذکر این نکته ضروری است که پایایی ترکیبی، معیار بهتری از آلفا به شمار می‌رود (Vinzi, 2010). نقل از داوری و رضازاده، ۱۳۹۳: ۱۱۵).

ضرایب مسیر و معناداری آن

ضرایب مسیر بیان‌کننده وجود رابطه علی خطی و شدت و جهت این رابطه بین دو متغیر پنهان هستند؛ در حقیقت، همان ضریب رگرسیون در حالت استاندارد است که در مدل‌های ساده‌تر و چندگانه مشاهده می‌شود. عددی بین -۱ تا +۱ است که ضرایب مسیر مثبت، نشان‌دهنده روابط مستقیم و ضرایب مسیر منفی، نشان‌دهنده ضرایب معکوس بین متغیرهای پنهان مستقل و وابسته هستند و اگر برابر با صفر شوند، نشان‌دهنده نبود رابطه علی خطی بین دو متغیر پنهان هستند؛ این مقدار از نظر بزرگی نشان‌دهنده قدرت رابطه است که با برقرارکردن روابط غیرمستقیم از میزان بزرگی یک ضریب بتا کاسته می‌شود؛ به همین منظور، برخی از محققان بر ضرورت اثرات کلی تأکید می‌کنند که ترکیبی از اثر مستقیم (ضریب مسیر یا بتا) و غیرمستقیم هستند. ضرایب مسیر اثرات مستقیم و مقدار T متناظر با آن، با نرم‌افزار SmartPLS استخراج شده‌اند که در جدول شماره ۳ و شکل شماره ۴ نشان داده شده‌اند.

اطلاعات جدول نشان می‌دهند مقادیر تمامی بارهای عاملی گویه‌ها بالاتر از ۰/۵ هستند که برای محاسبه متغیرهای پنهان، مدل مقیاس بسیار قابل‌قبولی به حساب می‌آیند. مقدار بار عاملی بین ۰/۲ تا ۰/۳ نشان‌دهنده مقیاس ضعیف است و احتمالاً باید از مدل حذف شود. بارهای عاملی بین ۰/۳ تا ۰/۵ نشان می‌دهند متغیر مشاهده‌شده دارای مقیاس نسبتاً ضعیفی است؛ با وجود این، برای ادامه آنالیز کفایت می‌کند. مقادیر بزرگتر از ۰/۵ نیز نشان می‌دهند متغیر مشاهده‌پذیر، مقیاس قابل‌اطمینان برای محاسبه متغیر پنهان است. براساس نتایج به‌دست‌آمده از مدل تحلیل عاملی تأییدی، تمامی شاخص‌های آشکار، رابطه قوی بین متغیر پنهان خود دارند؛ به طوری که شاخص افزایش ظرفیت مناطق مستعد و حمایت از واحدهای کوچک گردشگری و افزایش بودجه، قوی‌ترین رابطه را بین متغیرهای پنهان خود به‌ترتیب با مقدار ۰/۹۲ و ۰/۹۰ و ۰/۹۰ دارد. پایایی آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی بالاتر از ۰/۷ نشان‌دهنده پایایی قابل‌قبولی هستند؛ البته موس و همکاران (۱۹۹۸) در خصوص متغیرهای با تعداد سؤالات اندک، مقدار ۰/۶ را به عنوان سرحد ضریب معرفی کرده‌اند (نقل از داوری و رضازاده، ۱۳۹۳: ۹۳) و همه متغیرها ضریب قابل‌قبولی دارند. مقدار پایایی ترکیبی یک سازه از یک نسبت به دست می‌آید که در صورت این کسر، واریانس بین یک سازه با شاخص‌های خود و در مخرج کسر، واریانس سازه با شاخص‌های خود به اضافه مقدار خطای اندازه‌گیری به دست می‌آید؛ در صورتی که مقدار پایایی ترکیبی بالاتر

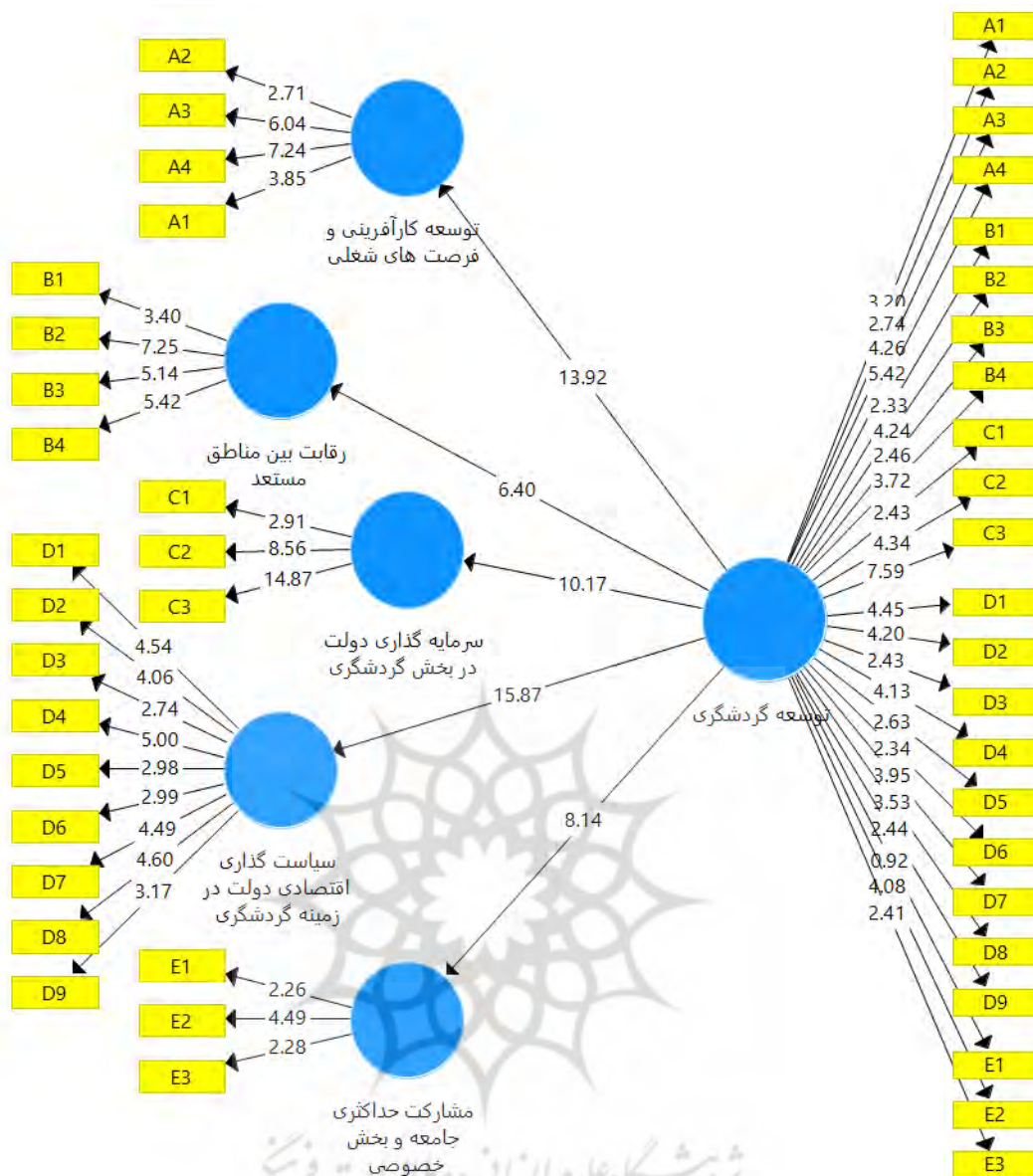
شکل ۳- بار عاملی و ضریب تعیین مدل اندازه‌گیری

(منبع: یافته‌های نگارنده)

جدول ۳- مدل ساختاری مسیر مرتبه دوم به مرتبه اول

(منبع: یافته‌های نگارنده)

رتبه‌بندی	سطح معناداری	ضریب تعیین	ضریب معناداری (آماره t)	ضریب مسیر	مسیر مرتبه دوم به مرتبه اول	
					مرتبه اول	مرتبه دوم
۲	۰۰/۰	۷۸/۰	۹۲/۱۳	۸۷/۰	توسعه کارآفرینی و فرصت‌های شغلی	توسعه گردشگری
۵	۰۰/۰	۳۶/۰	۴۰/۶	۶۰/۰	رقابت بین مناطق مستعد	
۳	۰۰/۰	۶۹/۰	۱۷/۱۰	۸۳/۰	سرمایه‌گذاری دولت در بخش گردشگری	
۱	۰۰/۰	۷۹/۰	۸۷/۱۵	۸۹/۰	سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری	
۴	۰۰/۰	۴۳/۰	۱۴/۸	۶۶/۰	مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی	

شکل ۴- ضرایب معناداری آزمون T مدل اندازه گیری

(منبع: یافته های نگارنده)

مربوط به متغیر سیاست گذاری دولت در زمینه گردشگری و پس از آن به ترتیب، متغیرهای توسعه کارآفرینی و فرصت های اشتغال و سرمایه گذاری دولت در بخش گردشگری است؛ بنابراین، در توسعه صنعت گردشگری در ایران، سیاست گذاری دولت در زمینه گردشگری با گویه هایی مانند رشد گردشگری ایران در جامعه بین الملل؛ معرفی ایران به عنوان مقصد گردشگری حلال؛ مشارکت و فعالیت در سازمان های بین المللی؛ رهایی از اقتصاد نفتی و تأکید بر توسعه توریسم؛ رشد صادرات محصولات داخلی از طریق گردشگران بین المللی؛ اولویت دهی به توسعه مبادلات گردشگری با کشورهای اسلامی؛ اقتصاد سالم، پایدار، باثبات و رقابت پذیر؛ تعامل با اقتصاد جهانی و

با توجه به اینکه آماره T بزرگ تر از $1/96$ است، در سطح معنی داری، ۹۵ درصد از ضرایب مسیر و روابط فرض شده در مدل ساختاری پژوهش تأیید می شوند و روابط بین مؤلفه ها معنادار هستند. با توجه به جدول شماره ۴، متغیرهای مستقل پژوهش حاضر، سیاست گذاری دولت در زمینه گردشگری؛ توسعه کارآفرینی و فرصت های اشتغال؛ سرمایه گذاری دولت در بخش گردشگری؛ مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی و رقابت بین مناطق مستعد هستند که به ترتیب با ضرایب $0/89$ ، $0/88$ ، $0/83$ ، $0/76$ و $0/60$ در سطح معناداری $P \leq 0/05$ بر متغیر وابسته توسعه گردشگری تأثیر مثبت و معناداری داشته اند که بین شاخص های بررسی شده، بیشترین تأثیر با ضریب $0/89$

در مدل‌سازی حداقل مربعات جزئی، شاخصی به نام نیکویی برازش پیشنهاد شده است؛ این شاخص، هر دو مدل اندازه‌گیری و ساختاری را مدنظر قرار می‌دهد و به عنوان معیاری برای سنجش عملکرد کلی مدل به کار می‌رود. برای محاسبه میانگین یا متوسط مقادیر اشتراکی متغیرهای مدل، از خروجی الگوریتم PLS در قسمت شاخص‌های کیفی استفاده شده است و نتایج آن در جدول شماره ارائه شده‌اند.

بهره‌گیری از سرمایه‌گذاران خارجی بیشترین اثرگذاری را داشته است. همچنین با توجه به سطح معناداری ۵ درصد و سطح اطمینان ۹۵ درصد می‌توان نتیجه گرفت بین متغیر مستقل و وابسته تحقیق ارتباط معناداری وجود دارد (جدول شماره ۵). نتیجه ضریب تأثیر متغیر نقش اقتصادی دولت بر متغیر توسعه گردشگری برابر با ۰/۸۴۹ است؛ به این مفهوم که متغیر نقش اقتصادی دولت با ۲۳ شاخص مشاهده‌پذیر، تأثیر زیادی بر متغیر توسعه گردشگری دارد.

جدول ۴- میزان تأثیر متغیر مستقل (نقش اقتصادی دولت) بر متغیر وابسته (توسعه گردشگری)

فرضیه	ضریب تأثیر
نقش اقتصادی دولت در توسعه گردشگری ایران بسیار مهم است.	۰/۸۴۹

جدول ۵- نیکویی برازش مدل

نوع شاخص	مدل استاندارد	مدل تخمینی	مقدار قابل تأیید	نتیجه
ریشه میانگین استاندارد شده مجذور باقی مانده (SRMR)	۰/۱۴۹	۰/۱۴۹	مقادیر نزدیک به صفر	تأیید نیکویی برازش
مربع فاصله اقلیدسی (d_ULS)	۰/۹۴۵	۰/۹۴۵	کمتر از ۰/۹۵	تأیید نیکویی برازش
فاصله هندسی (d_G)	۰/۹۱۶	۰/۹۱۶	کمتر از ۰/۹۵	تأیید نیکویی برازش
کای اسکور (Chi-Square)	۹۱/۴۰۸	۹۱/۴۰۸	بیش از ۵۰	تأیید نیکویی برازش
شاخص برازش هنجار شده (NFI)	۰/۹۱۳	۰/۹۱۳	بیشتر از ۰/۹۰	تأیید نیکویی برازش

نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری به یکی از پردرآمدترین صنایع خدماتی در جهان تبدیل شده است و بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، رشد اقتصادی خود را مدیون این صنعت هستند. همچنین، با توجه به قابلیت‌ها و پتانسیل بالای ایران در داشتن جاذبه‌های گردشگری متنوع، تمرکز - توجه به این صنعت به‌عنوان شاه‌راه اقتصادی، برای برون‌رفت از مشکلات اقتصادی ضروری است. در صنعت گردشگری ایران، دولت متولی امر گردشگری است و به‌عبارتی، صنعت گردشگری ایران در کنترل و مدیریت دولتی است؛ ازین‌رو، دولت، در مقام مهم‌ترین ارگان قانون‌گذار، در صنعت گردشگری اثر می‌گذارد. تأکید بر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری دولت، یکی از مهم‌ترین نکات قابل توجه در ارتقای صنعت گردشگری است. برنامه‌ریزی در راستای ارتقای گردشگری ایران با تأکید بر ظرفیت‌های داخلی و به‌کارگیری واحدهای خصوصی، منجر به اشتغال‌زایی و کاهش بیکاری در این صنعت می‌شود و خصوصی‌سازی را نیز محقق می‌کند؛ در

این راستا، پژوهش حاضر در پی تشریح نقش اقتصادی دولت در توسعه گردشگری است. به این منظور، با استفاده از مدل تحلیل معادلات ساختاری و روش تحلیل مسیر در نرم‌افزار PLS، نوع مؤلفه‌ها با توجه به اثرگذاری و اثرپذیری بر سایر مؤلفه‌ها مشخص شده است. مطابق نتایج به‌دست‌آمده، مؤلفه‌های مرتبط با عملکرد اقتصادی دولت در موضوع گردشگری شامل سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری؛ توسعه کارآفرینی و فرصت‌های شغلی؛ سرمایه‌گذاری دولت در زمینه گردشگری؛ مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی و رقابت بین مناطق مستعد، با ضرایب ۰/۸۸، ۰/۸۳، ۰/۶۶ و ۰/۶۰ در سطح معنی‌داری $P \leq 0/05$ بر توسعه گردشگری تأثیر مثبت و معناداری داشته‌اند که مؤلفه یا متغیر پنهان سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری بیشترین تأثیر را با ضریب ۰/۸۹ داشته است و پس از آن به‌ترتیب، توسعه کارآفرینی و فرصت‌های شغلی؛ سرمایه‌گذاری دولت در زمینه گردشگری؛ مشارکت حداکثری جامعه و بخش

سرمایه‌گذاری چشمگیری در زمینه توسعه گردشگری انجام نداده‌اند؛ از این رو، امکانات محل اقامت مناسب کافی نیستند؛ افزون بر این، با وجود فاصله طولانی بین مقاصد گردشگری، خدمات گردشگری محدودی مانند رستوران‌ها، خدمات بهداشتی و غیره وجود دارند و هیچ‌گونه تنوع و نوآوری در ارائه این خدمات و محصولات وجود ندارند. ارائه وام‌های کم‌بهره به سرمایه‌گذاران داخلی در ایران متأسفانه تکرار تجارب ناخوشایند صنایع پتروشیمی، فولاد و حتی بنگاه‌های زودبازده است و همچنان نشان‌دهنده چیرگی اقتصاد دولتی بر این بخش است که از درون آن چیزی به‌جز فساد و رانت نیز بیرون نخواهد آمد؛ در مقابل، معافیت مالیاتی می‌تواند کمک موثری به سرمایه‌گذاران، بدون ایجاد رانت و فساد باشد؛ زیرا به‌محض اینکه منابع توزیع شوند، به‌دنبال آن، رانت ایجاد می‌شود؛ اما معافیت در زمینه ساخت هتل و سایر زیرساخت‌های گردشگری مشوق مثبتی قلمداد می‌شود؛ اما در ایران، به‌دنبال تجربه‌های گذشته در ایجاد بنگاه‌های زودبازده و مانند آن مشاهده می‌شود بسیاری از افراد با وعده تأسیس بنگاه، وام‌ها را دریافت و سپس مبلغ وام را در امور غیرتولیدی هزینه کردند که نتایج مثبتی در فقرزدایی مناطق محروم نداشت و معمولاً معافیت مالیاتی نیز با بوروکراسی و شرایط بسیار پیچیده اداری رغبتی برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی ایجاد نمی‌کند.

منابع

- آذر، عادل و همکاران (۱۳۹۲). *تحقیق در عملیات نرم رویکردهای ساختاردهی مسئله*، چاپ ۱، تهران: انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- آذر، عادل و همکاران (۱۳۹۱). *مدل‌سازی مسیری - ساختاری در مدیریت کاربرد نرم‌افزار PLSSmart*، تهران: انتشارات نگاه دانش.
- اسعدی، بهروز و پوراحمدی، حسین (۱۴۰۱). «اقتصاد سیاسی سیاست خارجی دولت‌های نفت‌محور (با تأکید بر نظریه رابرت کاکس)»، *نشریه مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل دانشگاه رازی کرمانشاه*، دوره ۵، شماره ۱، ص ۴۰-۱.
- ابراهیم‌نیا سماکوش، سعید و همکاران (۱۳۹۲). «ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی - محیطی شهر بابلسر»، *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، سال ۱، شماره ۳، ص ۳۱-۱۷.

خصوصی و رقابت بین مناطق مستعد قرار دارند؛ بنابراین، در توسعه گردشگری ایران، سیاست‌گذاری اقتصادی دولت در زمینه گردشگری با گویه‌هایی مانند رشد گردشگری ایران در جامعه بین‌الملل؛ معرفی ایران به‌عنوان مقصد گردشگری حلال؛ مشارکت و فعالیت در سازمان‌های بین‌المللی؛ رهایی از اقتصاد نفتی و تأکید بر توسعه توریسم؛ رشد صادرات محصولات داخلی از طریق گردشگران بین‌المللی؛ اولویت‌دهی به توسعه مبادلات گردشگری با کشورهای اسلامی؛ اقتصاد سالم، باثبات، پایدار و رقابت‌پذیر؛ بهره‌گیری از سرمایه‌گذاران خارجی و تعامل با اقتصاد جهانی بیشترین تأثیر را داشته است و مشارکت حداکثری جامعه و بخش خصوصی با گویه‌هایی مانند ارائه وام‌های کم‌بهره؛ معافیت مالی و تأمین زیرساخت‌های موردنیاز و رقابت بین مناطق مستعد با گویه‌هایی شامل تنوع‌بخشی به خدمات و محصولات؛ افزایش ظرفیت مناطق مستعد؛ افزایش ظرفیت تأسیسات اقامتی و رشد صادرات محصولات، متأسفانه کمترین تأثیر را در توسعه گردشگری ایران داشته‌اند. بعضی از سیاست‌گذاران صنعت گردشگری، مشارکت جامعه محلی را توانایی عموم برای مشارکت در تصمیم‌گیری برای برنامه‌ریزی توسعه در گردشگری با هدف کسب سود از توسعه گردشگری می‌دانند. مشارکت جامعه در فرایند توسعه گردشگری از دو دیدگاه مشارکت در فرایند تصمیم‌گیری و سود حاصل از توسعه قابل بررسی است. مشارکت جوامع در توسعه گردشگری در بسیاری از کشورهای درحال توسعه از جمله ایران، تنها کمک مردم برای افزایش سود مالی ناشی از افزایش اشتغال و تشویق برای کسب‌وکارهای کوچک و درعین‌حال، بدون ایجاد فرصت برای شرکت در فرایند تصمیم‌گیری است؛ در این کشورها مشکل واقعی، نبود فرصت برای مشارکت مستقیم مردم و ارائه دیدگاه‌های خود است؛ زیرا برنامه‌های توسعه دولتی، بیشتر نظر گروه‌های نخبه و برگزیده را در نظر می‌گیرند؛ درحالی‌که جوامع محلی باید فرصت داشته باشند میزان و نوع توسعه گردشگری را تعیین کنند. نظام حکومت مرکزی در ایران باعث توسعه زیرساختی نامتوازن می‌شود. شهرهای بزرگ مثل تهران، اصفهان، مشهد و تبریز توسعه‌یافته و مدرن هستند و شهرها و مناطق دیگر، محروم و در حاشیه قرار گرفته‌اند. راه‌ها و خط آهن بدون توجه به نیازهای توسعه‌ای، براساس نیازها و مستلزمات شهرهای بزرگ به وجود آمده‌اند و گردشگری به‌عنوان یکی از اولویت‌های توسعه در برنامه‌ریزی توسعه ملی دیده نمی‌شود و هیچ‌کدام از بخش‌های خصوصی و دولتی،

- کشورهای ایران، ترکیه، مصر»، *نشریه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، دوره ۵، شماره ۲۰، ص ۱۴-۱.
- حسام‌پور، محمد و همکاران (۱۳۹۴). «تدوین راهبردهای توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: روستای شیدان، شهرستان بوانات؛ استان فارس)»، دوره ۱۰، شماره ۳۲، ص ۱۴۷-۱۳۷.
- حسن‌پور، محمود و همکاران (۱۳۹۹). «الگوی ساختاری مدیریت بحران برای بخش عرضه گردشگری در ایران؛ نمونه موردی: بحران شیوع ویروس کووید-۱۹»، *ویژه‌نامه کووید ۱۹*، دوره ۱۵، ص ۸۹-۵۹.
- حیدری چپانه، رحیم و همکاران (۱۳۹۲). «تحلیلی بر سیاست‌گذاری گردشگری در ایران»، *نشریه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، سال ۲، شماره ۵، ص ۳۲-۱۱.
- خلیلوند، کثوم و همکاران (۱۳۹۳). «سیاست‌های دولت در توسعه گردشگری ایران»، *اولین همایش ملی توریسم و گردشگری سبز*.
- داوری، علی و رضازاده، آرش (۱۳۹۳). *مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار PLS*. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- رحمانی، زین‌العابدین و همکاران (۱۳۹۲). «عوامل مؤثر بر اجرای سیاست‌های گردشگری جمهوری اسلامی ایران»، *نشریه مطالعات مدیریت گردشگری*، شماره ۲۴، ص ۲۰۸-۱۸۳.
- روحانی لشکریانی، داریوش و همکاران (۱۴۰۰). «بررسی عوامل مؤثر سیاست‌گذاری فرهنگی در توسعه صنعت گردشگری جهان اسلام (مورد مطالعه: کشور ایران)»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، سال ۱۱، شماره ۳، ص ۱۷۸-۱۵۵.
- سعیدی، علی‌اصغر و همکاران (۱۳۹۱). «موانع اساسی سیاست‌گذاری گردشگری از نظر نخبگان»، *نشریه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، دوره ۱، شماره ۲، ص ۵۶-۳۳.
- شالباغان، علی‌اصغر و همکاران (۱۳۹۳). «نقش دولت در سیاست‌گذاری توسعه گردشگری، چالش‌ها و راهکارها»، *اولین همایش بین‌المللی علمی - راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران*.
- شاوردی، مرضیه و ناظمی، امیر (۱۳۹۶). «مروری بر امام جمعه‌زاده، سیدجواد و همکاران (۱۳۹۵). «الگوی حکمرانی خوب؛ جامعه همکار و دولت کارآمد در مدیریت توسعه»، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، دوره ۱۲، شماره ۳۶، ص ۴۰-۷.
- امیری، سروش و رجائی، زهرا (۱۳۹۶). «سیاست‌گذاری گردشگری و جایگاه بین‌المللی آن با تأکید بر احیای گردشگری در شهرستان مشهد»، *نشریه علمی پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی*، دوره ۱۳، شماره ۴۱، ص ۸۳-۶۱.
- برومند، بابک و همکاران (۱۳۹۷). «توسعه مدل بومی سنجش رقابت پذیری گردشگری مقاصد گردشگری ایران»، *نشریه تحقیقات بازاریابی مدرن*، دوره ۳، شماره ۲، ص ۱۲۲-۱۰۵.
- بهارلو، محمود و همکاران (۱۴۰۰). «بررسی تطبیقی مؤلفه‌های توسعه اقتصادی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و مالزی»، *نشریه سیاست پژوهی ایرانی*، دوره ۸، شماره ۲۸، ص ۴۰-۷.
- پتفت، آرین و مؤمنی راد، احمد (۱۳۹۴). «سیر تحول نحوه مداخله دولت در اقتصاد از منظر حقوق عمومی، از دولت رفاه تا دولت فرانتظیمی»، *نشریه پژوهش حقوق عمومی دانشگاه علامه طباطبایی*، دوره ۱۷، شماره ۴۷، ص ۲۰۴-۱۸۵.
- پرویزی، غنایت و همکاران (۱۳۹۲). «بررسی وضعیت گردشگری ایران در مقایسه با چند کشور»، *اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار*.
- پناهی، حسین و رفاعی، رامیار (۱۳۹۱). «تأثیر اندازه دولت بر رشد اقتصادی در ایران با تأکید بر مدل آرمی»، *فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی*، دوره ۶، شماره پیاپی ۱۸، ص ۱۳۸-۱۲۳.
- پناهی، علی و همکاران (۱۳۹۸). «تحلیل نقش شاخص‌های شهر خلاق در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی شهر اصفهان)»، *نشریه شبک*، سال ۵، شماره ۱، ص ۹۶-۸۷.
- پوراحمد، احمد و همکاران (۱۴۰۰). «یادگیری سیاستی در سیاست‌گذاری عمومی گردشگری با رویکرد فرایندی»، *نشریه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، دوره ۱۰، شماره ۳۸، ص ۱۹۷-۱۶۵.
- تیموری، ایرج (۱۳۹۴). «وقوع بحران‌های سیاسی - اجتماعی و اثرات آن بر درآمد حاصل از گردشگری نمونه موردی:

سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۳، شماره ۷، ص ۸۷-۱۱۰
مدبر خاک‌نژاد، علی و همکاران (۱۴۰۰). «تحلیلی بر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری توسعه گردشگری تاریخی - فرهنگی در ایران (مطالعه موردی: شهر تبریز)»، *نشریه برنامه‌ریزی توسعه گردشگری*، دوره ۱۰، شماره ۳۹، ص ۱۹۷-۲۲۲.

متین، نسرين (۱۴۰۰). «تحلیل جایگاه رقابت‌پذیری مقصد گردشگری ایران مبتنی بر شاخص های WEF-TTCR»، *نشریه پژوهشنامه حلال*، دوره ۴، شماره ۳، ص ۲۱-۳۱.
محرم‌پور، غلام‌حسین و فهیمی، حمید (۱۳۹۶). «تأثیر اجرای سیاست های اصل ۴۴ قانون اساسی بر عملکرد مالی شرکت‌های دولتی»، *نشریه سیاست‌های راهبردی و کلان*، دوره ۵، شماره ۲۰، ص ۹۳-۱۰۹.

محسنین، شهریار و اسفیدانی، محمدرحیم (۱۳۹۳). *معادلات ساختاری مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی به کمک نرم‌افزار Smart-PLS*، تهران: انتشارات کتاب مهربان.

مقصودی، مجتبی و عرب، منیره (۱۳۹۵). «بررسی سیاست‌گذاری گردشگری در کشورهای اسلامی، با تأکید بر کشورهای ایران، ترکیه و مالزی»، *فصلنامه سیاست جهانی*، دوره ۵، شماره ۱، ص ۱۷۷-۲۰۷.

نادمی، یونس و حسنونند، داریوش (۱۳۹۴). «اثرات آستانه ای اندازه دولت بر نابرابری توزیع درآمد در ایران»، *نشریه برنامه‌ریزی و بودجه*، سال ۲۰، شماره ۳، ص ۱۲۵-۱۴۳.
ناظمی اشنی، علی و اتفاق، تهمینه (۱۳۹۲). *قانون‌گذاری اقتصادی مدرن: درآمدی بر نظریه و عمل*، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.

نرگسی، شهین و همکاران (۱۳۹۷). «بررسی رابطه بین گردشگری، رشد اقتصادی و توسعه مالی در ایران (۱۳۹۵-۱۳۶۸)»، *فصلنامه اقتصاد مالی*، دوره ۱۲، شماره ۴۴، ص ۴۱-۶۸.

ویسی، هادی (۱۳۹۶). «بررسی انتقادی سیاست‌گذاری گردشگری در آینه اسناد و قوانین فرادستی ایران»، *نشریه سیاست‌های راهبردی و کلان*، سال ۵، شماره ۱۹، ص ۱-۱۸.

Badach, J., & Dymncka, M. (2017). Concept of Good Urban Governance and Its Application in Sustainable Urban Planning. *IOP Conference*

سیاست‌گذاری نوآوری در چین»، *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۷، شماره ۲۴، ص ۲۳۳-۲۴۷.

شجاعی، منوچهر و نوری، نورالدین (۱۳۸۶). «بررسی سیاست‌های دولت در صنعت گردشگری و ارائه الگوی توسعه پایدار صنعت گردشگری کشور»، *نشریه دانش مدیریت*، دوره ۲۰، شماره ۷۸، ص ۶۳-۹۰.

ضرغام بروجنی، حمید و شالبافیان، علی‌اصغر (۱۳۹۳). *سیاست‌های گردشگری کشورها (مطالعه تطبیقی)*، تهران: نشر مهکامه.

طباطبائی، سیدسجاد و همکاران (۱۳۹۵). «اعتباریابی ابزار سنجش هویت معلمی پژوهشگران مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی»، *نشریه علمی پژوهشی گام‌های توسعه در آموزش پزشکی*، دوره ۱۳، شماره ۶، ص ۱-۱۲.

طباطبائی، سیدسجاد و جهانگرد، حمیده (۱۳۹۵). «تحلیل ساختاری خودکارآمدی تصمیم‌گیری شغلی بر اطمینان تصمیم‌گیری شغلی با میانجی‌گری ابعاد فرصت‌یابی حرفه‌ای»، *فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌نامه تربیتی*، دوره ۱۱، شماره ۴۷، ص ۸۵-۱۱۲.

عباسی، سعید و همکاران (۱۴۰۰). «راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی - تاریخی شهر زنجان»، *فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*، سال ۲، شماره ۳، ص ۱۲۳-۱۴۰.

غنی‌نژاد، موسی (۱۳۸۹). «خصوصی‌سازی در ایران یک نگاه اجمالی»، *نشریه گفتگو*، شماره ۵۶، ص ۶۷-۷۴.

کریمی، علی و پارسا، ندا (۱۳۹۸). «سیاست‌گذاری هویت ملی و الزامات راهبردی آن برای ایران»، *نشریه مطالعات ملی*، دوره ۱۴، شماره ۱، ص ۶۵-۸۳.

کمالی، یحیی و همکاران (۱۳۹۹). «اجرای سیاست‌های عمومی: ارائه معیارهایی برای اجرای موفق سیاست‌ها»، *فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۶، شماره ۲، ص ۲۵۳-۲۷۵.

کیانی، گشتاسب و ایروانی، ابوالفضل (۱۳۹۷). «نقش سازمان‌های غیردولتی (NGO)ها در توسعه صنعت توریسم با تأکید بر استان چهارمحال و بختیاری»، *نشریه معماری شناسی*، دوره ۱، شماره ۲، ص ۲۹-۳۷.

لطفی، حیدر و همکاران (۱۳۸۷). «گردشگری، دولت و اقتصاد سیاسی در ایران»، *نشریه مطالعات برنامه‌ریزی*

- Urban Management Case: Shiraz Metropolis. *Journal of Urban Research and Planning*, 10(38), 51-62.
- Roostaii, S., & et al. (2017). Investigating the Structural Role of Good Urban Governance in Creating Smart Cities (Case Study: Tabriz Municipality). *Urban Planning and Research Quarterly*, 8(31).
- Sajjadi, J., & et al. (2017). The Role of Good Governance in Improving the Quality of the Urban Environment from the Perspective of Residents, Case Study: Bagh Ferdows Neighborhood in Zone 1 of Tehran. *Journal of Urban Ecology Researches*, 8(15), 97-110.
- Sajjad, M., & et al. (2021). Rethinking disaster resilience in high-density cities: Towards an Urban resilience knowledge system. *Sustainable Cities and Society*, 69, 102850.
- Shamsoddini, A., & et al. (2017). Measuring Citizens Satisfaction with Municipal Performance and Evaluating Individual, Social Factors Affecting it (Case Study: Dehdasht City). *Journal of Urban Research and Planning*.
- Sosa, M. C. (2023). Tourism Development Planning as a Community Industry. *Vision de Futuro*, 27(1), 59-72.
- Tafkari, A., & Warsi, H. R. (2019). Investigating the growth pattern of cities around the metropolis of Tehran with emphasis on government policies on urban land; Case Study: Damavand City. *Geography and Planning*, 24(73), 95-120.
- Tenenhaus, M., & et al. (2004). A global goodness-of-fit index for PLS structural equation modelling. *In Proceeding of the XLII SIS scientific meeting*, 1(2), 739-742.
- Therrien, M. C., & et al. (2020). Enabling strategies and impeding factors to urban resilience implementation: A scoping review. *Journal of contingencies and Crisis Management*, 28(1), 83-102.
- Vinzi, V., & et al. (2010). PLS Path Modeling: From Foundations to Recent Developments and Open Issues for Model Assessment and Improvement, *Handbook of Partial Least Squares*, 47-82.
- Vikas, J., & et al. (2021). Remaking Civic Society: Democracy, Good Governance and Elections in India-Hardcover-26.
- Werts, C. E., & et al. (1974). Intraclass Reliability Estimates: Testing Structural Assumptions. *Educational and Psychological Measurement*, 34(1), 25-33.
- World Travel Tourism Council. (2021). *Investing In Travel & Tourism*. (PP.142-151).
- Yimer, A. (2016). Challenge and Prospect of Ethiopian Tourism Policy, *Global Journal of Management and Business Research*, 16(1).
- Zali, N., & et al. (2013). An Analysis of the Urban Management Performance of Mahabad City from the Perspective of Citizen Participation and *Series: Materials Science and Engineering*, 245, 082017.
- Bixler, R. P., & et al. (2020). Reframing Urban Governance for Resilience implementation: The role of network closure and other insights from a network approach. *Cities*, 103.
- Cao, Q., & et al. (2022). Tourism Competitiveness Evaluation: Evidence from Mountain Tourism in China. *Frontiers in Psychology*.
- Chin, W. W. (1998). Commentary: Issues and Opinion on Structural Equation Modelling. *MIS Quarterly*, 22(1), 1-8.
- De La Fabian, R. (2020). Resilience and Sovereignty in the Context of Contemporary Biopolitics. *Critical Times*, 3(3), 327-357.
- Detotto, C., & et al. (2021). Does good governance attract tourists?. *Tourism Management*, 82, 104155.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1987). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gerardus, B. (2021). *Good Governance A Complete Guide-2020*. Edition Paperback.
- Syuaib, M., & et al. (2021). The Government Policies Impact on Economic Development of Society and Tourism. *The Government Policies Impact on Economic Development of Society and Tourism*, 8(1).
- Henseler, J. a. R., & et al. (2009). The Use of Partial Least Squares Path Modelling in International Marketing. *Advances in International Marketing (AIM)*. *In New challenges to international marketing*, 20, 277-319.
- Ivanova, P., & Khalifa, M. (2019). The Role of Non-governmental Organization in Development Tourism Sector: A Comparative Study between Bulgaria and Egypt. *Central European Journal of International and Security Studies*, 13(1), 86-99.
- Knell, J. (2020). Tourism Policy Research after the Covid-19 Pandemic: Reconsidering the Role of the State in Tourism. *Skyline Business Journal*, 16(1), 68-72.
- Manzoor, F., & et al. (2019). The Contribution of Sustainable Tourism to Economic Growth and Employment in Pakistan. *International journal of environmental research and public health*, 16(19), 3785.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. New York McGraw-Hill.
- Nurmatov, R., & et al. (2021). The Change of the Spanish tourist model: From the sun and sand to the security and sand. *Tourism Economics*, 27(8), 1650-1668.
- Paddison, B., & Hall, J. (2022). Tourism Policy, Spatial Justice and Covid-19: lessons from a Tourist-historic City. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-16.
- Rezaei, K. M. (2019). Investigating the Role of Citizen Participation in Increasing Success of

Satisfaction. *Journal of Urban Ecology Research. Autumn & Winter 2013*, 4(2) (Consecutive).

Ziyari, K., & et al. (2013). Measuring Citizen Participation in Urban Management Based on Good Urban Governance (Case Study: Yasuj City) Housing and Rural Environment. No.141, Spring.

